

CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİN DERSLERİNİN İLKOKUL PROGRAMLARINDAKİ YERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU
S.Ü. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında İlkokul programlarında, o zamanki adıyla Malumat-ı Diniyye ve Musahabat-ı Ahlakiye diye isimlendirilen Din Bilgisi dersleri okutulmuştur. Bu dersler daha sonraki yıllarda okullarımızda bazan Malumat-ı Diniyye, bazan musahabat-ı Ahlakiyye ve bazan Din Bilgisi adıyla verilmiştir.

1930 lu yıllarda bu dersler şehir ve köy ilkokullarından kaldırılmış, 1949 yılına kadar da okullarımızda Din dersleri okutulmamıştır. Bu derslerin okullarda okutulmaması ile ilgili olarak hukuki ve yasal herhangi bir düzenlemenin olduğuna dair bir belgeye bugüne kadar rastlanamamıştır. Din derslerinin okutulmaması ile ilgili bu uygulama, zamanın Hükümetlerinin keyfi bir tasarrufu olarak bilinmektedir.

1949 yılından sonra ise, Din dersleri okullarımızda bazan genel öğretim saatleri dışında, bazan da genel öğretim saatleri içinde, isteğe bağlı olarak okutulmuştur. 1974 yılında ise, okul programlarına zorunlu ders olarak konulan Ahlak dersinin de, kimler tarafından okutulacağına dair belirsizlik 1982 yılına kadar devam etmiştir. 1982 yılından itibaren ise, Ahlak dersi Din dersleriyle birleştirilerek Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adını almış ve okul programlarında Anayasa gereği mecburi derslerden sayılmıştır.

Cumhuriyetten günümüze Din derslerinin okul programında yer alışı, ülkemiz okullarındaki Din Öğretimi Tarihi açısından pek müsbet olmamakla birlikte önemlidir. Çok sıkıntılı ve çetin şartlar

altında gelişen okullardaki din öğretimi faaliyetlerinin tarihi seyri incelendiğinde, hiç de hak etmediği bir yerde bulunduğu görülmektedir.

Din öğretimi tarihi açısından vurgulanması gereken bu uygulamaların okul programlarındaki yer tesbitinin kronolojik sırasıyla yapılmasının, mukayeseli din öğretimi ve tarihi ile ilgilenenlere ışık tutması bakımından önem arz etmektedir.

1. Cumhuriyete İntikal Eden İlkokullar ve Programları

Tanzimatın ilanından sonra Türk toplumunun genel yaşayışında değişiklikler olmuş, batı örneğine uygun okullar açılması yoluna gidilmiştir.

Osmanlı döneminde Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden ilkokullar, 6 Ekim 1913 tarihli "Tadrisat-ı İbtidaiye Kanunu Muvakkatı" ile düzenlenen ilkokullardır. Bu okullar

- Devre-i Ula (Ana mektepleri ve Sıbyan sınıfları)
- Devre-i Vasatiyye (Mektep-i İbtidaiye)
- Devre-i Aliye (El İşleri ve İhtiraf mektepleri)

adıyla her biri iki yıl süreli üç devreye ayrılmakta ve toplam altı yıl öğretim yapmıştır.¹

Osmanlı döneminden intikal eden ilkokulun amacı, 1915 tarihli "Mekatib-i İbtidaiyeyi Umumiye Talimatnamesi" nde şöyle ifade edilmiştir:

"İbtidai mekteplerin hedefi, mecburiyet-i tahsiliyyeye tabi olan çocuklara hayat için en ziyade lazım olan malumatı kazandırmak ve onları mütedeyyin, vatanperver, üstün ve gayur birer insan olarak yetiştirmektir."²

Bu talimatnamede belirtilen üç devreli ve altı sınıflı

¹ Reşat Özalp-Aydoğan Atâinal, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı*, M.E.B. İstanbul 1977, ss.23-24

² Faik Reşit Unat, *Muârif Düsturu*, İstanbul 1927, s.289.

ilkokullar için "Müfredat Programı" şöyledir:

Tablo: 1
Mekatib-i İbtidaiyeyi Umumiye Talimatnamesinde
Belirtilen İlkokul Müfredat Programı³

| Öğleden evvel tedris edilecek dersler | Öğleden sonra tedris edilecek dersler |
|---------------------------------------|---------------------------------------|
| Kur'anı-Kerim | El İşleri |
| Malumat-ı Diniye | Ziraat |
| Musahabat-ı Ahlakiye | Yazı |
| Türkçe/Kıraat Sarf-Nahiv | Resim |
| Tarih | Musiki (Gina) |
| Hesap ve Hendese | Terbiye-i Bedeniye |
| Eşya Dersleri | |

Devre-i Ula birinci sınıfın alfabe ve Kur'an-ı Kerim dersi, öğleden evvel ve sonra dahi yapılabilir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bu programla birlikte, ilkokulun yukarıdaki yapısı da 1924 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir.

2. 1924 İlkokul Programı

İlkokul programının yeniden düzenlenmesi ve öğretim süreleri üzerinde durulan ve 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan "Maarif Kongresi" ülkenin savaş ortamında bulunması nedeniyle bir sonuca varamadan dağılmıştır.

³ Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 279

15 Temmuz 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye” de ise, ilkokul programlarında yapılacak değişiklikler ele alınmış, ancak bir program tesbiti yapılamamıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk programı “İkinci Heyet-i İlmiye” tarafından 1924 yılında hazırlanan programdır. 1924 ilkokul programında, ilkokullarda okutulacak dersler ve bu derslerin sınıflara göre dağılımı belirlenmiş, yukarıdaki üç devre kaldırılmış ve öğretim süresi altı yıldan beş yıla indirilmiştir.

Bu programdaki derslerin haftalık dağılımı ve derslerin sınıflara göre yüzde olarak ağırlıkları şöyle olmuştur:

Tablo:2

İlkokulların haftalık ders dağılımı ve derslerin sınıflara göre % olarak ağırlıkları (1924)

| Dersler | 1. Sınıf | | 2. Sınıf | | 3. Sınıf | | 4. Sınıf | | 5. Sınıf | |
|---|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|-----|
| | S | % | S | % | S | % | S | % | S | % |
| Alfabe | 12 | 46.1 | | | | | | | | |
| Kıraat (İnsat ve Temsil) | - | | 4 | 15.3 | 3 | 11.5 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| İmla | - | | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 |
| Tahrir | - | | 1 | | - | | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| Sarf | - | | - | | - | | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 |
| Yazı (sülus-rik'a) | - | | 2 | 7.6 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 |
| Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri | - | | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| Hesap | 2 | 7.6 | 3 | 11.5 | 3 | 11.5 | 3 | 11.5 | 2 | 7.6 |
| Hendese | - | | - | | - | | 1 | 3.8 | 2 | 7.6 |
| Tarih | - | | - | | 1 | 3.8 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| Coğrafya | - | | - | | 1 | 3.8 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| Tabiat Tetkiki, Ziraat İfzışılha | 3 | 11.5 | 3 | 11.5 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| Müşahabat-ı Ahlakiyye ve Malumat-ı Vataniye | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 |
| Resim | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 |
| El işleri | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | - | |
| Musiki | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 |
| Terbiye-i Bedeniyye | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 2 | 7.6 | 1 | 3.8 | 1 | 3.8 |
| Toplam | 26 | 100 | 26 | 100 | 26 | 100 | 26 | 100 | 26 | 100 |

Mekteplerde hergün öğleden evvel 3, öğleden sonra iki olmak üzere beş ders verilir. Pazartesi günleri öğleden sonra terbiyevi tenzihler ve muhasaralar, Perşembe günü öğleden sonra dersler tatil edilir. Derslerin

devam müddeti 40 dakika, tenefüslerin müddeti 10 dakika ve öğle teneffüsü 1 saattir

Bu programda ilkokulun birinci sınıfı dışında diğer sınıflarda Kur'anı-Kerim ve Din Dersleri haftada ikişer saattir.

Uygulama alanında çok kısa bir süre kalan 1924 ilkokul programının yerine, 1926'da hazırlanan yeni müfredat programına geçildi.⁴

3. 1926 İlkokul Programı

Toplu öğretim esası ve çocuğun gelişme devreleri dikkate alınarak hazırlanan bu programda, ilkokulun amacı "gençleri muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi birer vatandaş yetiştirmek" şeklinde belirlenmiştir.

Bu programda, bazı derslerle birlikte "Musahabat" dersleri de Yurt Bilgisi adı altına toplanmış, ancak "Çocuklarda milli hislerin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi için her fırsattan yararlanma" ile "tedrisatın terbiyevi olması"⁵ ilkeleri işlerlik kazanmıştır.

Cumhuriyet döneminin ikinci ilkokul programı olan 1926 Programında belirtilen derslerin amaçları açıklıkla ortaya konmamış, Din dersleri, 3. sınıfa kadar "Hayat Bilgisi" adı altında değişik üniteler içinde verilmesi esas alındığından, Din derslerinin üçüncü sınıftan başlatıldığı görülmektedir. Bu derse haftada bir saat yer verilmiştir.

1930 yılında ise Din Dersleri yalnız beşinci sınıf öğrencilerine velilerin isteği üzerine haftada yarım saat okutulabilen bir ders halini almıştır.

⁴ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim*, 2. baskı, Ankara 1985, s.94

⁵ *Maarif Vekaleti, İlkemektepler Talimatnamesi, İstanbul 1929, ss.10-15*

4. 1936 İlkokul Programı

1935 yılında kurulan komisyon, ileri pedagojik telakkileri ve Ortaokul programını göz önünde bulundurarak 1926 İlkokul Programını incelemek ve gereken değişiklikleri yaparak bir ilkokul programı hazırlamış ve 1936 yılında “Yeni İlkokul Müfredat Programı” adı altında uygulamaya konulmasını kararlaştırmış ve yürürlüğe konulmuştur.⁶

Bu programdaki ilkokulun genel amaçlarında; “İlkokul öğrencilere milli kültürü aşlamak mecburiyetindedir...Öğrencilerin milli seciyesini yükseltmek büyük gayedir. “ Aynı programın eğitim ve öğretiminde göz önünde bulundurulması gereken ilkeleri arasında; “İlkokul, çocukların milli varlığın birer uzvu olduğunu; İlkokul, çocuklara ahlaki sahalarda iyi ile doğruyu, güzel ile çirkini ayırt edecek sağlam düsturlar telkin etmeli”⁷ prensipleri olduğu halde, bu değerlerin hangi derslerde öğrencilere kazandırılabilceğine dair bir açıklama bulunmamaktadır.

Milli Kültür unsurlarına yer verilmesini ifade eden bu programda din eğitimi ve öğretimine imkan verecek bir başlangıç görülmemektedir. Dinin, bir milli kültür unsuru olduğu gerçeğine 1936 İlkokul Programında yer verilmemiştir.

5. 1939 Köy İlkokulları Programı

1939 yılına kadar köy mektepleri, köy çocuklarını şehir ve kasaba çocukları gibi aynı program dahilinde okutmak düşüncesi ile üç sınıflı olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu okulların haftalık ders dağılım programında Din derslerine yer verilmemiş, ancak üçüncü sınıflarda “Din Dersi her perşembe günü öğleden sonra yarım saattir.” kaydı not olarak ilave edilmiştir. Boş sınıflı köy ilkokul

⁶ Hasan Cicioğlu, a.g.e., s.97

⁷ Kültür Bakanlığı (yay.), İlkokul Programı, İstanbul 1936, ss. 18,33,35

programında ise böyle bir kayıt bulunmamaktadır.⁸

1939'da toplanan "1. Maarif Şûrası"nda, köylerde ilköğretimin verimini artırmak için üç sınıflı köy ilkokullarının beş sınıflı ilkokullar haline getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁹ Ancak din dersleriyle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış ve öylece yürürlüğe girmiştir.

Üç sınıflı Köy ilkokullarında haftada yarım saat program harici okutulabilen Din dersleri şehir ilkokullarında bulunmamaktadır. 1. Maarif Şurasında köy ve şehir ilkokullarını bitiren çocuklar, temel bilgiler bakımından eşit düzeye getirilmek istenmiş, fakat din eğitimi ve öğretimi ile ilgili her hangi bir derse 1939 Köy İlkokulları Programında yer verilmemiştir.

1930 yılındaki isteğe bağlılık kaydıyla okutulabilen Din derslerinin, 1936 yılında köy ilkokullarından da kaldırılmasıyla, terkedilmişlik görünümü 1948 yılına kadar sürmüştür. Başlangıçtaki isteğe bağlılık kaydı da dersle birlikte 1936 yılında uygulamadan kaldırılınca, din eğitim ve öğretimi 1948 yılına kadar ihmale uğramıştır.

6. 1948 İlkokul Programı

1948 İlkokul Programının uygulanmasına 1948-1949 öğretim yılında başlamış ve 20 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. Bu programda, öğrencilerin günlük hayatları ile ilgili konular toplu öğretim metoduna göre birleştirilerek üniteler haline getirilmiştir.¹⁰ Programda Milli Eğitimin amaçlarına da yer verilmiş, ancak geniş bir açıklaması yapılmamıştır.

1948 İlkokul Programındaki derslerin muhtevalarında, dini

⁸ Köy Mektepleri Müfredat Programı, Kültür Bakanlığı yay. İstanbul 1938, s.1

⁹ Hasan Cicioğlu, a.g.e., s.98

¹⁰ Hasan Cicioğlu, a.g.e., s.103

hayata ve eğitime genel öğretim saatleri dışında yer verilmiştir.¹¹

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyetinin 25. XI. 1948 gün ve 232 sayılı kararı ile, ilkokul dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin, velilerinin de muvafakatı üzerine isteyenlere genel öğretim saatleri dışında okutulacak Din Dersleri programı kabul edilmiştir.

Bu programda, “Sevgi, Müslümanlık ve Ahlak” konularına dördüncü sınıfta; “İman ve imanın şartları, Allaha karşı kulluk görevlerimiz” ünitelerine de beşinci sınıfta yer verilmiş ve bu programın genel öğretim saatleri dışında uygulanması kabul edilmiştir. İlkokul dördüncü ve beşinci sınıflarda bu ders, haftada birer saat olmak üzere isteğe bağlılık kaydıyla tekrar okutulmaya başlanmıştır. Ancak Program dışındaki bu uygulama sakıncalı görüldüğünden 4 Kasım 1950’de Din Dersleri programı içine alınmıştır.

7. 1968 İlkokul Programı

Milli Eğitim Bakanlığı 1961 yılında “İlkokul Programında yapılacak değişikliklerle ilgili esasları” tesbit etmiş, bazı ilkokullarda deneme mahiyetinde uygulanan bu program, 1968-1969 Öğretim yılında bütün ilkokullarda uygulanmaya konulmuştur. Programda Din derslerine genel öğretim saatleri içinde yer verilmeye devam edilmiştir.

Bu programda, Türk Milli Eğitiminin amaçları toplumsal, Kişisel ve Ekonomik hayat yönünden üç madde halinde alt kategorilere ayrılarak belirtilmiştir. İlköğretimin amaçları ve ilkokulun eğitim-öğretim ilkeleri de maddeler halinde açıklanmıştır¹². Bu ilkeler arasında, “İlkokul, öğrencilerin temel ihtiyaçlarına cevap veren bir kurumdur; eğitimde hayatilik

¹¹ *İlkokul Programı, M.E.B., İstanbul 1948, s.1-2*

¹² *İlkokul Programı, M.E.B., İstanbul 1968, ss.1-16*

esastır.”¹³ prensipleri zikredilirken dini eğitim-öğretim motiflerine değinilmemiştir.

1948 ve 1968 ilkokul programındaki Din derslerinin muhtevalarında önemli bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Muhteva itibariyle birbirinin aynı olan bu programlar ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflarda haftada birer saat olmak üzere yine isteğe bağlılık kaydıyla okutulmuştur.¹⁴

1968 programında ilk defa Din derslerinin özel amaçlarından ve açıklamalardan söz edilmiştir. Bu durum önemli bir gelişme olarak göze çarpmaktadır.

1968 Programı uygulamada iken 1974-1975 öğretim yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıfları ile Ortaöğretim kurumlarına haftada bir saat “Ahlak Dersi” konmuş ve zorunlu derslerden sayılmıştır. Bu dersin müfredat programı da, isteğe bağlı olarak okutulan Din dersi konularını destekler mahiyettedir.¹⁵

1950 yılından itibaren büyük bir gelişme gösteren okullardaki Din eğitimi faaliyeti, 1981 yılına kadar genel olarak yetersiz kalmasına rağmen, olumlu bir görünüm arz etmektedir.

8. 1924-1968 İlkokul Programlarında Din Derslerinin ve Uygulamanın Kısa Bir Değerlendirmesi

Cumhuriyet döneminde İlköğretim programları gözden geçirilerek ihtiyaca göre düzenlemeye tabi tutulmuştur.

1924 İlkokul Programında Kur’anı-Kerim ve Din Dersleri, birinci sınıf hariç diğer sınıflarda haftada ikişer saat okutulmuştur.¹⁶

¹³ İlkokul Programı, M.E.B., İstanbul 1968, ss.12-14

¹⁴ İlkokul Programı, M.E.B., İstanbul 1948, s.97; İlkokul Programı, M.E.B., İstanbul 1968, ss.107-111

¹⁵ İlkokul programı, M.E.B., Ankara 1979, ss.109-122

¹⁶ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara 1985, 2.baskı, ss.320-321

Başlangıç olarak Kur'an-ı Kerim alfabesinin gösterileceği, sonra Kur'an öğretimine geçileceği ve Amme cüzüne devam edileceği; öğretmenin, yeri geldikçe Peygamberin yüce ahlakını ve hayatını anlatarak müslümanlık sevgisini çocukların kalbinde yaşatacakları, dördüncü ve beşinci sınıflarda namaz surelerinin ezberletileceği, abdestin ve namazın uygulamalı olarak öğretileneceği, oruç ve hac ile ilgili bilgilerin açıklanacağı kaydedilmiştir. Bu programda görülen "Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye" dersleri her sınıfta bir ders olarak belirlenmiştir.

1926 Programında, ilk üç sınıfta bilgilerin "Hayat Bilgisi" adı altında değişik üniteler içinde verilmesi esas alındığından, din derslerinin üçüncü sınıftan başlatıldığı görülmektedir. Dersin adı "Din Dersi" olup, haftada bir saattir. Din dersinin hedefi, "çocuklarda Allaha karşı şükran ve muhabbet hislerini uyandırmak, onlara İslam dinini sevdirmek ve bütün müslümanların itikatlarındaki birlik ve beraberliğin yararlarını bildirmektir." Bu programda, din derslerinden beklenenlerle, bu dersin düzenli verilmemesi halinde meydana gelecek taassuptan ve batıl fikirlerin devamından duyulan endişeler bir arada farkedilmektedir. Mesela, hedeflerden ilk ikisi şöyle ifade edilmiştir:

"Din derslerinde fırsatı düştükçe, dini mahiyette gösterilmek istenen batıl fikirler ve yanlış kanaatler cerh edilecektir... Çocukların mektep haricinde din hakkında aldıkları yanlış fikir ve telkinler uygun bir şekilde tashih edilecektir."¹⁷

Dördüncü sınıf müfredatında bu konu ile ilgili şöyle bir açıklama getirilmiştir. "Körü körüne adetlere bağlanan, terakkiye düşman olan insanlara mutaassıp denir. Taassup, hayatın ve medeniyetin en büyük düşmanıdır. İslam Dini taassubu men eder."

¹⁷ Beyza Bilgin, 1985-1986 Öğretim Yılı Din Eğitimi Ders Notları, A.Ü. İlahiyat Fak., s.80

Hedefler arasında çalışmaya ve daha iyi bir hayat yaşamaya özendirilmekte, dini telkinlerden yararlanılmak istendiği de görülmektedir.

1926 Programında Kur'anı yüzünden okumak yer almıştır. Sadece son kısımda parantez içinde yer alan bir notta "münasip zamanlarda talebeye Kur'an-ı Kerim'den müntehap ayetler okutturulacaktır." denilmiştir.

Programda Ahlak konuları din konuları ile birlikte gösterilmiştir. Bu nedenle "Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye" dersi "Yurt Bilgisi" şeklinde geçmektedir. Müfredatın belirlenen hedefleri gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu dersler okul programlarında giderek daha da azalmıştır.¹⁸

1928 yılından önce isteğe bağlı hale getirilen, sonra yavaş yavaş şehir okullarından, daha sonra da köy ilkokullarından uzaklaştırılan Din derslerinin bu durumunu belirleyen bir kanun veya yazılı bir direktifin bulunup bulunmadığı da belli değildir.¹⁹

1930 Programında Din dersleri sadece beşinci sınıf öğrencilerine, velileri isterse haftada yarım saat verilen bir ders halini almıştır. Köy ilkokullarında Din dersleri Perşembe günleri üçüncü sınıfta yarım saat okutulabilmiştir. Din dersleri böylece 1930'ların başında kent ilkokullarından, sonra da köy ilkokullarından kaldırılmıştır. Öğretmenlerin sayıları azaltılmış, kadroları da başka alanlara kaydırılmıştır.

Hasan Ali Yücel, Din derslerinin okullardan uzaklaştırılmasını doğrudan doğruya prensip olarak laikliğe bağlamak suretiyle şöyle açıklamıştır.

"Laisizm'in ilanından sonra din dersleri, devletin sorumluluğuna konu olmaktan çıkarılmıştır. Vatandaşlar bu vicdani duyguyu istedikleri gibi çocuklarına telkin edebilirler. Fakat bunu fert olarak kendileri yaparlar. Devletin bir müessesesi

¹⁸ Beyza Bilgin, a.g., ders notları, ss.80-81

¹⁹ Beyza Bilgin, a.g., ders notları, ss.89.

olan mektep, devlet gibi bütün dinler ve manevi telakkiler karşısında tamamen bitarafırlar. Onunla ilgilenmez ve kendi bütçesiyle, ne eskiden olduğu gibi mektebin camisinde imam, ne de sınıflarında ulum-u diniyye muallimi bulunduramaz.”²⁰

Bu düşünce ve Din derslerinin durumu çok partili döneme geçişe kadar devam etmiş, 1948-1949 öğretim yılından itibaren daha değişik bir uygulamaya geçilmiştir. Uygulama şöyledir;

1946 yılında din öğretimi konusunu incelemek üzere bir komisyon kurulur. Bu komisyon, çalışmaları sonunda “Muasır milletlerde de olduğu gibi ilkokul öğrencilerine ihtiyari olarak din dersleri verilmesinin laikliğe münafi olmadığı” kanaatine varılır. Hazırlanan rapor, “uzun bir ihmal devri geçirmiş olan din öğretimi kurumlarının devlet eli ile kalkındırılmasında laiklik prensibine asla bir aykırılık görmedik” açıklaması ile kabul edilir. Şubat 1949’da “İhtiyari din dersleri” şeklinde yürürlüğe konulan raporda tesbit edilen esaslar 7.2.1949 tarihli Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır. Bu esaslar şöyledir:

1. Hiçbir öğretmen ve öğrenci bu dersleri okutmak ve okumak hususunda icbar edilmeyecektir.
2. Din derslerinin sınıf geçme ile ilgisi olmayacaktır.
3. Çocukların din dersine devam etmesini arzu eden ebeveyn bu hususu okul idaresine bildirecektir.
4. Öğrencinin devamsızlığı halinde, velisi haberdar edilecektir.
5. Din dersleri, ders programındaki saatlere hanel getirmeyecektir. Yani bu dersler program dışı olarak resmi ders saatlerinin dışında verilecektir.
6. Bu dersler öğrencilerin devamlarını mümkün kılacak saatlerde verilecektir.
7. Din dersi ilkokulunun son iki sınıfında bulunan öğrencilere haftada ikişer saat verilecektir.

²⁰ Hasan Ali Yücel, *Türkiyede ortaöğretim tarihi*, İstanbul 1938, s.236.

8. Bu husustaki müfredat programı Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanacak ve Talim Terbiye Dairesinin tasvibinden geçecektir.
9. Bu dersleri okutacak kitaplar da Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanacak ve Talim Terbiye Dairesinin tasvibinden geçecektir.
10. Din dersleri okul dersanelerinde yapılacaktır.
11. Din dersi her okulun kendi öğretmenleri tarafından verilecektir.
12. İlk dereceli özel Türk okullarında da aynı esaslar çerçevesinde ihtiyari din dersleri verilecektir.
13. Din derslerine devam eden ve etmeyen öğrenciler arasında yersiz münakaşalara sebebiyet verilmemesi hususunda dikkatli davranılacaktır.
14. Azınlık okullarında din derslerine, usulüne göre tanzim edildikleri şekilde devam edilecektir

Bu esaslar dahilinde Din dersleri, ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflara uzun bir aradan sonra 1949 yılında program dışı, isteğe bağlı ve haftada birer saat olarak tekrar konmuş, resmi ders saatleri dışında okutulmaya başlanmıştır. Buradaki isteğe bağlılık "çocuklarının Din derslerine devam etmesini isteyen veliler bu hususu okul idarelerine bildireceklerdir." şeklinde ifade edilmiştir. Kasım 1950'de Din derslerini, program dışı uygulamanın sakıncaları görüldüğünden, yine isteğe bağlı olarak, bu defa program içinde alınmıştır.²¹ Bu dersin ihtiyari oluşuna da "Çocuklarına din desini okutmak istemeyen veliler bu hususu öğretim yılı başında yazılı olarak okul idaresine bildireceklerdir. Böyle bir beyanda bulunmayanların çocukları için Din dersleri mecburidir."²² kaydı getirilmiştir. Ders kitaplarıyla ilgili olarak öğretmenlere rehber olmak üzere bir kitap hazırlanacak, çok öğretmenli okullarda bu dersler isteyene, istek fazla olursa en yaşlı olana verilecektir.

²¹ M.E.B. Tebliğler Dergisi, 15.1.1951

²² Yahya Akyüz, a.g.e., ss.321-322

Bu yıllarda halkın din eğitimine verdiği önem, bu derslere karşı gösterilen ilgi ile tezahür etmiştir. Nitekim 1949-1950 öğretim yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okuyan 414.477 öğrenciden din derslerine devam etmeyen öğrenci sayısı 2797 müslim ve 3002 gayri müslim olmak üzere 5799 öğrencidir. Bu da tutarın %1'ini, 1951-1952 Öğretim yılında ise, 3035 öğrenci ile %0.7'sini teşkil etmektedir. Bu ilgi, yetersiz bir öğretim olarak kabul edilmekle birlikte din derslerine Türk halkının duyduğu yakınlığı göstermeye kafidir.²³

1948 İlkokul programındaki Din derslerinin üniteleri ile program içine alındığı 1950'den sonraki dönemde bu derslerin üniteleri arasında bir farklılık yoktur, aynı konuların okutulmasına devam edilmiştir.²⁴

1956 yılında ortaokullara program dışı Din dersleri konuldu. Çocuklarına bu dersin verilmesini istemeyen veliler ders yılı başında okul idarelerine bir yazı ile bildireceklerdi. 1964 yılında ise, Din derslerinin ortaokullarda da program içine alınması kararlaştırıldı ve uygulamaya böyle devam edildi. 1960 ve 1970 yıllarından sonra da Din derslerine karşı bu ilgi hızla artmış ve ortaöğretimde de yüzde yüzlere ulaşan bir seyir ile bu dersler takip edilmiştir.

Din öğretiminin her derecedeki okullara yaygınlaştırılması, çocukları için din eğitimi isteyen halkı bir dereceye kadar da olsa tatmin eden olumlu bir girişimdir. Fakat uygulanış biçimi ve muhtevasi ile bu derslerin amaçlarda belirlenmiş esaslara, milli birlik ve bütünlüğü sağlamaya, insanı bütün kabiliyetleriyle çok yönlü ve dengeli bir biçimde geliştirmeye, maddi ve manevi değerler arasındaki sıkı bağlılığı kavratmaya gerçekten hizmet etmiş olduğunu savunmak güçtür. Dersin isteğe bağlı oluşu, isteyen ve istemeyen öğrencinin belirlenmesinde yöntemlerin sık sık değişmesi; programın dışında veya içinde okutulmasının okul

²³ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.e., s.31

²⁴ İlkokul Programı, Maarif Basın., İstanbul 1957, ss.299-302

idarecilerine bırakılması; seçmeyen öğrencilerin boş kalan saatlerinin nasıl değerlendirileceğinin belirlenmemiş olması disiplinsizliklere yol açmıştır. Din derslerinin okullarda okutulması devletçe belli amaçlara bağlandığı, bu dersin okutulmasından bazı yararlar umulduğu, bunun için öğretmen yetiştirilip tayin edildiği halde, hiçbir geçerli sebep göstermeksizin, sadece "İstiyorum" veya "istemiyorum" kelimelerine bağlanan derse devam meselesi isteğe bağlılığı keyfiliğe dönüştürmüştür. Dersi okuyanla okumayan, okumasını isteyenle istemeyen arasında meydana gelen zıtlıklar, eğitimde ortadan kaldırılmasına çalışılan farklı bakış açılarının yeniden oluşmasına yol açmış, Tevhid-i Tedrisat'ı zedeler hale gelmiştir.²⁵ Bu durum 1981 yılına kadar böylece devam etmiştir.

9. 1974-1982 Yılları Arasında Din Bilgisi ve Ahlak Dersleri

IX. Milli Eğitim Şûrası kararlarının uygulanmasına geçildiği 1974-1975 Öğretim yılında, Din dersleri isteğe bağlı olarak sürdürülürken "Ahlak Dersi" zorunlu ders olarak ilk ve Ortaöğretim kurumlarında haftada bir saat okutulmaya başlandı.²⁶ 1981-1982 öğretim yılına kadar isteğe bağlı olan "Din Bilgisi" ile zorunlu olan "Ahlak Dersi" haftada birer saat ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulmaya devam edildi.

Din Eğitimi ve Öğretimi Çalışma Grubu ve Raporu:

²⁵ Beyza Bilgin, "Liselerde Din Bilgisi Eğitiminin Bugünkü Durumu" A.Ü. İlahiyat Fak. 50 yıl dergisi, Ankara 1973, ss.273-289

²⁶ M.E.B. Tebliğler Dergisi, sayı: 1789, 1839, 1853

15. XII. 1980 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan "Din Eğitimi ve Öğretimi Çalışma Grubu" 6 Şubat 1981.'de tamamladığı raporda faaliyetini şöyle ifade etmiştir:²⁷

"Çalışma Grubumuz, 9.XII.1980-5.II.1981 tarihleri arasında yaptığı toplantılarda konuyu bütün yönleriyle incelemiş, tartışmış ve aşağıda belirtilen görüşlerin ışığı altında din eğitim ve öğretimini günümüzün şartlarına uygun düşecek bir biçimde düzenleyici müşterek görüş ve kararlara ulaşmıştır... Grubumuz, eğitim tarihi ile ilgili gelişmelerde din eğitim ve öğretimini çok önemli ve toplumumuzun üzerinde hassasiyet duyduğu bir konu olduğu gerçeğini benimsemiş, sorunlara bu görüşle yaklaşım sağlamıştır. İhtiyaç duyduğu konularda üniversitelerin ilgili fakültelerinin yetkililerinin görüşlerine de baş vurulmuştur."

Çalışma Grubu faaliyetini ayrıntıları ile anlattıktan sonra öneriler sıralamıştır. Bu öneriler özetle şöyledir:

1. Anayasanın ilgili maddesinde değişiklik: Tevhid-i Tedrisatın ruhuna uymak üzere 19.maddedeki "İsteğe bağlılık" hükmünün kaldırılması.
2. İlahiyat Fakültelerinin bilimsel gelişmelerine hız verecek tedbirlerin alınması
3. Yüksek İslam Enstitüleri, bölgelerindeki üniversitelere bağlanarak fakülte haline getirilmelidir.
4. Din öğretimi yapan yükseköğretim kurumlarında okutulmakta olan İnkılap Tarihi dersinde Atatürk'ün din ile ilgili görüşlerine özellikle geniş olarak yer verilmelidir.
5. Din öğretimi yapan yükseköğretim kurumlarında yurdumuzun dini sorunlarına yönelik bilimsel araştırma enstitüleri kurulmalı ve bu türlü bilimsel araştırmalara ağırlık verilmelidir.

²⁷ Raporla ilgili geniş bilgi için bakınız: Beyza bilgin, 1985-1986 Öğretim yılı Din Eğitimi Ders Notları, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, ss.98-100

Temel Eğitim (İlköğretim) kurumlarındaki Din Dersleri hakkında adı geçen raporun tavsiyesi de şöyledir.

1. Sekiz yıllık temel eğitimin ilk üç sınıfındaki Hayat Bilgisi ders konularının içinde din öğretimine de yer verilmelidir. Böylece çocukların, inançları yönünde de sosyalleşmesi sağlanmış olacaktır. Bu bilgiler 1.2. ve 3. sınıfların her birinde haftada bir saate yakın bir süreyi kapsayacak ölçüde olmalıdır. Dördüncü ve beşinci sınıflardaki Ahlak Dersleri Din Derslerine eklenerek bu sınıflardaki Din Dersleri iki saate yükseltilmelidir. Benzer uygulama 6. 7. ve 8. sınıflarda da aynı şekilde olmalıdır. Konu ile ilgili olarak Milli Eğitim temel Kanununun 12. maddesi şöyle değiştirilmelidir:

“Madde 12- Türk Milli Eğitiminde Laiklik esastır. Temel Eğitim ve Ortaöğretim kurumları programlarında diğer genel kültür derslerinin yanısıra Din Bilgisi öğretimine de yer verilir. Her Türk Öğrencisi, inancı doğrultusunda din bilgisi öğrenmek zorundadır. Ancak kimse, dinin gereklerini yerine getirmeye zorlanamayacağı gibi, dinin gereklerini yerine getirmek isteyenler de engellenemez.”

1981 yılında okullarda okutulan Din bilgisi derslerinin “isteğe bağlı” oluşu ile “laiklik” prensibi ve vicdan özgürlüğü ilişkisi konusunda A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Atay, Milli Güvenlik Konseyi’ne bir rapor sunmuştur. “Din Eğitimi ve Öğretiminin Bir Bütünlük İçinde Ele Alınmasına Dair Rapor” adını taşıyan bu raporda, din eğitimi ve öğretiminde Tevhid-i Tedrisat Kanununun birinci tip uygulamasına dönülmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir.²⁸ Çünkü bu Kanun, memlekette herkesin kendi arzusuna göre dini bir eğitim yapması halinde ortaya çıkacak çok farklı fikir ve his gruplarını önlemek, millette fikir ve his birliğini gerçekleştirmek amacını güdüyordu. Ancak kanunun çıkışından (1924) günümüze kadar geçen süre

²⁸ Bu Raporla ilgili geniş bilgi için bkz: Beyza Bilgin, a.g. Ders Notu, ss. 96-97

içinde üç türlü uygulama görülmüştür. Bunlar:

1. Din dersleri ortaokullarda 1928'e, İlkokullarda 1933'e, köy ilkokullarında 1939'a kadar diğer derslerle eşit bir durumda okutulmuştu. 1938 ve 1933 yıllarında hükümetlerin bir tasarrufu ile din dersleri okullardan kaldırılmış, fakat bu hususla ilgili meclislerden geçen bir kanun bulunduğu dair bir bilgi bulunamamıştır
2. 1948'e kadar okullarda Din dersleri okutulmamıştır. 1948'de zamanın hükümetinin bir tasarısı ile din dersleri okullara tekrar fakat bu defa isteğe bağlı olarak konulmuştur.
3. 1948'den günümüze kadar gelen "ihtiyari" din dersi uygulaması bir çok velinin çocuklarına okul dışında din dersi verdirmesine sebep olmuştur. Ayrıca araştırmalar göstermiştir ki (Beyza Bilgi, liselerde din bilgisi dersleri) okullarda din dersi okumak isteyen öğrenciler bu derslerde sınıfta tutulsalar sorumlu olmadıkları için dersi dinlemeyerek huzursuzluk yaratıp, hocanın otoritesini sarsıyorlar; sınıfa alınmasalar idarenin disiplini sağlaması zorlaşıyor. Böylece idare ile öğrenci arasında çözümlenmesi güç durumlar ortaya çıkıyor. Eğitimci ve idareci gözüyle bakılırsa ne kadar zor bir durumla karşı karşıya bulunulduğu açıktır.

Raporda ayrıca şu görüşlere de yer verilmektedir:

"Din öğretiminin hiç yapılmadığı 1933-1948 yılları arasında iki tip gençlik yetişmiştir. Biri, din bilgisi ve kültüründen tamamen mahrum olan, diğeri bu bilgi ve kültürü gizli olarak özel hocalardan öğrenenler. 1948'den günümüze (1981) kadar olan dönemde ise; üç tip gençlik yetişmektedir.

- a) Din Bilgisini Okulda öğrenenler
- b) Din bilgisini özel şekilde öğrenenler
- c) Din Bilgisini hiç öğrenmeyenler

Şimdi bu üç tip gençlikte, fikir ve his birliğinin mümkün olacağını düşünmek, eğitim-öğretim kurallarının hiçbir işe yaramayacağını söylemekten farklı olur mu? Çözüm olarak ben bu

üç tip uygulamadan birincisine geçilmesini gerekli görüyorum. Bu Tevhid-i Tedrisat kanununun ruhuna ve gerekçesine en çok uymaktadır ki, din derslerinin diğer dersler gibi herkese eşit derecede verilmesini gerektirir. Çünkü 2. ve 3. tür uygulamanın başarısızlığı anlaşılmıştır”

Böyle bir uygulamanın vicdan özgürlüğüne aykırı olmayacağı da bu raporda belirtilmektedir.

Yine 1981 yılında Din Bilgisi ve Ahlak Derslerinin ülkemizdeki hukuki ve pedagojik yönlerinin ve bu derslerle ilgili sorunların ele alındığı ilmi ağırlıklı seminerlere ilim adamlarımızın gösterdiği yakın ilgi, tebliğler ile tezahür etmiştir.²⁹ Bu seminere sunulan tebliğlerde, din eğitim ve öğretiminin ülkemizde bir değil, birçok, tek yönlü değil çok yönlü araştırmalara konu olacak derecede problemlere işaret edilmiştir.

1982 Anayasası ile (14. Madde), Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi, ilk ve ortaöğretimde zorunlu hale getirilerek 1982-1983 öğretim yılından itibaren “Din ve Ahlak Bilgisi” adı altında uygulamaya konuldu. İlkokullarda 4. ve 5. sınıflar ile ortaokulların bütün sınıflarında bu ders haftada iki, liselerde bir saat olarak okutulmaya başlandı. 1982-1983 öğretim yılında Talim ve Terbiye Kurulu 18.02.1982 tarih ve 30 sayılı karar ile Din Bilgisi ve Ahlak derslerini “Din ve Ahlak Bilgisi adı ile bir program bütünlüğü içinde birleştirdi.³⁰ Daha sonra Talim Terbiye Kurulunun 21.10.1982 tarih ve 139 sayılı karar ile bu dersin adı “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” olmuştur.

Bu programda Din ve Ahlak öğretiminin genel amacına, ilkelerine ve özel amaçlarına yer verilmiş, üniteler de değişen ve gelişen imkanlara göre düzenlenmiştir. 1983-1984 öğretim

²⁹ *Tebliğler için bk.: Türkiye İ. Din Eğitimi Semineri, 23-25 Nisan 1981, İlahiyat Vakfı Yay., Ankara ts.; Milli Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Seminer, Ankara, 9-10 Mayıs 1981, Aydınlar Ocağı, Özal Matb., İstanbul 1981*

³⁰ *29 Mart 1982 tarih ve 2109 sayılı Tebliğler Dergisi,*

yılından itibaren de "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersleri zorunlu olarak ilk ve orta öğretim kurumlarında uygulamaya alınmış ve bu durum günümüze kadar gelmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin genel amaçları, temel ilkeleri, müfredat programları ve sınıflara göre konuların amaçları, Anayasa'nın ilgili maddesi doğrultusunda, Eğitim Öğretim Yüksek Kurulu tarafından hazırlanmış ve Milli Eğitim Bakanlığının 29 Mart 1982 tarih ve 2109 sayılı Tebliğler dergisinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Dersin temel ilkeleri arasında yer alan azınlıklarla ilgili maddesi 1986 yılında tekrar gözden geçirilerek 20 Ekim 1986 tarih ve 2219 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır. Bu dersin ilkeleri nihayet son değişikliklerle 13 Nisan 1992 tarih ve 2356 sayılı tebliğler dergisinde yayınlanmış ve 26 madde olarak bugün yürürlükte bulunmaktadır.

Bu derslerin temel ilkeleri, Milli Eğitimin uzak hedefine, okulun genel hedefine ve derslerin özel hedefine ulaşabilmesi için tesbit edilmiştir. Aynı zamanda bu ilkeler, öğretmenin öğrencilere rehberlikte bulunurken dikkate alacağı kurallar, kavramlar ve genellemelerdir. İlkelerde, amaçlara uygun çalışmaların esasları açıklanmaktadır. Bu ders için belirlenmiş bulunan amaçların, öğrenci davranışına dönük yorumlanmadığına, amaçların açık ve net olarak belirtilmediğine, bu nedenle bu dersin amaçlarına tam ulaşamadığına,³¹ hatta bu dersin temel ilkeleri arasında bulunan pekçok maddenin birbiriyle çelişki halinde olduğuna³² dair inceleme ve araştırmalar bulunmaktadır.

³¹ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, TDV. yay. Ankara 1990, ss. 133-134

³² Mustafa Tavukçuoğlu, "İlköğretimde Din Eğitimi ve Program Geliştirme Üzerine Bazı Düşünceler", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı:43, Ankara 1993, ss.24-35

Bu tesbitler gösteriyor ki, okullarımızda Din Kültürü ve Ahlak bilgisi dersleriyle ilgili olarak yürürlükte bulunan ve bir programın en önemli unsurlarından olan, Amaçlar ve İlkeler meselesinin, hatta müfredattaki bazı konuların günümüz şartlarına ve öğrencilerin pedagojik gelişimlerine uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemeler esnasında, bu işin içinde bulunan branş öğretmenlerinin, program geliştirme uzmanlarının, hatta İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatının temsilcilerinin de bulunması çok uygun ve yerinde bir hareket olur. Bu davranış eğitim ve öğretimin verimliliği için son derece önemlidir.

Yeni gelişmelere, programlara ve ders kitaplarına uyum sağlamak ve daha çok faydalı olmak amacıyla, branş öğretmenlerine yönelik, değişen ve gelişen imkanlara göre hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim kurslarının sürdürülmesinin yararlı olduğu kanaati gittikçe yaygınlaşan bir husus olmaktadır.